

ÖZEL ve DEVLET LİSELERİNDE VELİ BEKLENTİLERİNİN ÖRGÜTSEL ve YÖNETSEL BOYUTLARI

Dr. Aytaç AÇIKALIN (*)

Özel eğitim kurumları Türk eğitim sisteminin bir gerçeğidir. Bu olguyu dışta bırakarak sistemi bütünde görmek mümkün değildir. Özel okullar, devlet okullarında karşılanamayan bir kısım talepleri karşılamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu okulların ürettiği eğitim hizmetlerini satın alan öğrenci velileri özel okul olgusunun önemli değişkenidir. Velilerin özellikleri, özel okullardan beklentileri, bu beklentilerin gerçekleşme düzeyi, öğretmenlerle ilişkilerinin eğitim yönetimi boyutundaki yansımaları bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Araştırmada özel lise velilerinin kişilik özellikleri, okuldan beklentileri, öğretmen-okul ile ilişkilerinin devlet lisesi velilerinden farklı olduğu yargısı sınanmaya çalışılmıştır.

Problem

Genel olarak "özel okul", para ile satın alınan eğitim hizmetini simgeler. Türk eğitim sistemi açısından yeni olmayıp, yaklaşık yüz yıllık bir uygulamadır. Nitekim, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi "mektepleri", Mekatib-i Umumiye (Kamu okulları), Mekatib-i Hususiye (Özel okullar) olmak üzere iki grupta tanımlamıştır. Araştırmanın kapsadığı beş (5) yıllık (1981-1986) göstergeler özel okulların öğrenci, öğretmen sayılarının her düzeyde artmakta olduğu yönündedir. Devlet okullarının yanısında oluşup gelişmekte olan özel okulların varlığını, farklı bir kısım eğitim durumları, eğitim öğretim hizmetleri üretmek amacı ile açıklamak mümkündür. Evinin çok yakınında ucuz hatta parasız devlet okulları mevcut iken, velinin özel okula olan talebi bu okulların ürettiği hizmetlerin nicel ve nitel yönden üst düzeyde olduğu kanısını vermektedir.

Velilerin özel okula taleplerinin en önemli etkeni yabancı dil öğretimi olduğu söylenebilir. Ancak, tam gün öğretimi, öğretmen kadrosunun yeterliliği, fizik şartların iyiliği, sosyal faaliyetlerin yoğunluğu vb. nitelik artırıcı özellikler de özel okulların tercih nedenleri arasındadır. Özellikle üniversiteye girişte özel okulların "şimdilik küçük" paylarını korumaları gelecek için umutları artırmaktadır.

Günümüzde eğitim hizmetlerinin üretim ve tüketiminde rol alan tarafların, karşılıklı beklentilerinde önemli değişimler gözlenmektedir. Gelişmekte olan özel öğretim kurumlarının kısa bir zaman sonra velilerin özellikleri, beklentileri ve

(*) H.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

öğretmenlerle ilişkileri yönünden önemli örgüt ve yönetim sorunları ile karşı karşıya gelmeleri beklenir. Eğitim yönetimi alanındaki betimsel nitelikteki bu çalışma ile probleme ilişkin olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Lise velilerinin doğal, kültürel, ekonomik özellikleri nedir?

2. Velilerin:

a) Velilik, öğretmen, yönetici, eğitim, disiplin, rehberlik algılamaları ve beklentileri,

b) Okul-öğretmenlerle ilişkilerinin biçimi ve düzeyi,

c) Okuldan beklentileri ve yakınmaları nedir?

3. Öğretmenler velileri nasıl değerlendirmektedir?

4. Özel ve Devlet lise velileri arasında özellikleri, davranış ya da değerlendirme yönünden farklılıkları var mıdır?

Yöntem

Araştırmada özel okul evrenine iki yönden sınırlılık getirilmiştir. Türkiye'deki 175 özel okulun yaklaşık, 65.000 velisinin tümüne ulaşmak mümkün olmadığından ilk aşamada Ankara ili sınırlılığı getirildi. Ayrıca ilk, orta, lise düzeyinde velilerin özellikleri ve beklentilerinin farklılığı gözönüne alınarak "mezun veren özel liseler" sınırlılığı getirildi. Bunlar, Türk Eğitim Derneği (TED) Lisesi, Özel Yenişehir Koleji, Yükseliş Lisesi, Tefik Fikret Lisesi'dir.

Özel lise velilerinin özelliklerini ve beklentilerini belirleyebilmek için, karşılaştırma grubu olarak devlet lisesi velileri araştırma kapsamına alınmıştır. Bu amaçla 1984-1986 yıllarında en az üç yıl üniversiteye öğrenci yerleştirme oranı en yüksek Ankara ilinin Atatürk Anadolu Lisesi, Ankara Lisesi, Bahçelievler Deneme Lisesi, Kocatepe Mimar Kemal Lisesi, Mustafa Kemal Lisesi örnekleme dahil edilmiştir. Bu liselerin her şubesinden iki veli (biri yedek) ve sınıf öğretmenleri anket verilen, görüşme yapılan grupları oluşturmuştur. Özel liselerden 56 veli, 38 sınıf öğretmeni devlet liselerinden 96 veli 151 öğretmen veri toplama kaynağını (örnekleme) oluşturmuştur.

Verilerin toplanması aşamasında veliler ve öğretmenler için ayrı ayrı anketler geliştirilip kullanıldı. Ancak, velilere posta ile gönderilen anketlerin çok büyük ölçüde geri dönmeyişi nedeniyle "görüşme-ev ziyaretleri" yoluyla tamamlanmaya çalışıldı. Veri toplama sürecindeki engellerden en önemlisi, okullardaki veli adreslerinin önemli ölçüde güncelliğini yitirmiş olmasıydı. Veliler, evlerinden uzak seçkin bir liseye çocuklarını kaydettirebilmek için hayali belgeler düzenlemişlerdi. Bu nedenle, özel ve devlet liselerinin velileri, yazışma ile belge toplamaya karşı kuşkuluydular. Ayrıca yazışmaları, yazılı mesajlara duyarlılıkları yeterli değildi. En çok benimsedikleri yüzyüze görüşmelerde bile "çocuğuma bir zarar gelir mi?" kaygısının yaygınlığı gözlemlendi.

Yazışma ve görüşme yoluyla toplanan öğretmen ve veli görüşleri kodlanıp bilgisayarda öğretmen, veli, özel-devlet lisesi değişkenlerine göre frekans, yüzde

hesaplamaları yapıldı, çapraz tablolar düzenlendi. Cevapların özel ve devlet lisesi değişkenlerine göre test edilmesinde X^2 tekniği kullanıldı ve farklar 0.05 düzeyinde yorumlandı.

Bulgular ve Yorum

Velilerin Kimlik Kartı

Meslek grupları yönünden, özel ve devlet liselerinde ev kadını veliler büyük grubu oluşturmaktadır. Zamanlarını özgürce planlamak durumunda olan serbest meslek sahipleri ikinci veli grubudur.

Çizelge 1
Velilerin Mesleklere Dağılımı

Velinin Çalışma Alanı	Devlet Lisesi		Özel Lise	
	f	%	f	%
Ev Kadını	21	21.9	18	32.1
Eğitim-Öğretim Sınıfı	7	7.3	6	10.7
Üst Düzey Yöneticisi	13	13.5	8	14.3
Subay-Polis	3	3.1	-	-
Teknik Personel	5	5.2	6	10.7
Serbest Meslek (Ticaret)	18	18.8	13	23.2
İşçi	6	6.3	-	-
Memur	12	12.5	5	8.9
Emekli	10	10.4	-	-
Diğer	1	1.0	-	-
Toplam	96		56	

Velilerin yaş ortalaması devlet liselerinde 45, özel liselerde 46'dır. Lisede çocuğu olan velinin yaklaşık 12 senelik velilik deneyimi vardır. Ortalama 10-12 yılda öğrencilik yaptıkları düşünülürse, ömürlerinin yarısı kadar okul yaşantıları olduğu söylenebilir.

Öğrenim düzeyleri yönünden özel ve devlet liselerinin velileri benzer gruplar olarak görülmektedir. Aşağıda bu yargının kanıtı sayılar verilmiştir.

Çizelge 2
Velilerin Öğrenim Düzeyleri

Velinin Öğrenim Düzeyi	Devlet Lisesi		Özel Lise	
	f	%	f	%
İlkokul	4	5.33	4	7.14
Ortaokul	12	16.00	10	17.86
Lise	20	26.67	12	21.43
Yüksekokul-Üniverseti	36	48.00	30	53.37
Başka	3	4.00	-	-
Toplam	75		56	

Eğitim aile (veli) açısından her zaman bir gideri (harcamayı) gerektirmektedir. Bu gideri karşılamak için velilerin başka giderlerinden kısıntı yapıp yapmadıkları arandı. Görüşü alınan 48 devlet lisesi velisinden 30'u (% 62.5), 48 özel lise velisinden 20'si (% 41.6), okul giderlerini karşılamak için diğer zorunlu giderlerinden kısıntı yaptıklarını açıklamışlardır. Velilerin okul için kısıntı yaptıkları ilk gider alanı, devlet ve özel liseler açısından aynı, "giyim"dir. Velilerin çocukları için bir kısmından vazgeçtikleri diğer gider alanı "eğence"dir.

Kimlik kartları, yönünden iki grup veli, birbirine benzer kişisel, sosyal, ekonomik özelliklere sahiptirler.

Velilerin Algılamaları - Beklentileri

ocuğunu liseye kaydettiren velinin umudu, onun bir üniversiteye girmesi, bir meslek, iyi bir gelecek sağlamasıdır. Bu amaca yönelik olarak velilerin lise yöneticilerinden-öğretmenlerinden beklediği eylemler:

- a) Daha iyi bir eğitim ğretim
- b) ocuğu ile daha çok ilgilenilmesi
- c) ağdaş bir eğitim ğretim
- d) Veli ile daha sık iletişim kurulmasıdır.

Velilerin bu beklentileri, çocukların devlet veya özel lisede oluşuna göre farklılık göstermektedir. "ağdaş bir eğitim ğretim" beklentisi özel ve devlet lisesi velileri açısından "ok önemli" ve "ortak" bir beklentidir. Ancak diğer üç beklenti (a, b, d) devlet lisesi velilerince daha çok önemsemektedir ($X^2 = 15.232$, $X^2 = 11.586$, $X^2 = 12.417$).

Bu bulgular, devlet lisesi velilerinin, daha nitelikli bir eğitimi, çocuğu ile daha çok ilgilenmesini, kendisi ile daha sık iletişim kurulmasını, özel okul velilerinden daha çok önemsediklerini düşündürmektedir. Velinin devlet lisesinden beklediği performans daha yüksektir. Özel lise kesiminde bu beklentilerin belirli düzeyde karşılanmış olması ya da veli tarafından öyle algılanmış olması nedeni ile beklentiler önemini bir lde yitirmiş olabilir.

Öğretmenler, velilerinin bu beklentilerinin düzeyini tam olarak algılayamamaktadırlar. Onlar, velilerin okuldan en önemli beklentisinin "ocuğu ile ilgilenilmesi" olduğu kanısındadırlar.

ğretmeler - Okul Müdürleri: Veliler, iyi bir ğretmeni tanımlamak için 54 sıfat kullanmışlardır. Hem özel, hem devlet lisesi velilerinin en çok vurgladıkları sıfatlar 1. alanında bilgili, 2. bildiğini aktarabilen, 3. veli ve öğrenciye karşı hoşgrl, 4. mesleğini seven, 5. tatlısert'dir. Okul müdürleri için sayılan 44 sıfattan 20'si öğretmenleri tanımlamak için kullanılan sıfatlarla çakışmaktadır. Devlet ve özel lise velilerinin iyi okul müdüründe aradıkları özelliklerden ortak olanlar,

1. Idarecilik bilgisi
2. Disiplin
3. Öğretmen, ğrenci ve velilerle iyi ilişki kurmak
4. Sorunlarla (meselelerle) ilgilenmek
5. Kadrosunu iyi kurmaktır.

Velilerin okul müdürlerinde, öğretmenlerden farklı özellikler aramaları, bu görevi ayrı bir meslek olarak gördüklerini göstermektedir.

Diğer yandan, çözümlenen verilerden, özel ve devlet lisesi velilerinin okul müdürlerinde aradıkları özelliklerin % 60'ını bulabildiklerini göstermektedir. Devlet lisesi velileri yöneticiler ve öğretmenler için "kaprisli", "ilgisiz", öğretmenler için "çok bilmiş" sıfatlarını kullanırken, özel lise velileri bu tür sıfatları çok seyrek kullanmaktadırlar. Yöneticilik yeteneğine sahip müdürlerin, bilen, bildiğini aktarabilen, çocuğu ve mesleği seven öğretmenlerin varlığı her iki lise velisinin de ortak isteğidir.

Okul - Öğretmen - Veli İlişkileri

Gerek devlet, gerek özel liselerde velilerin okul ile ilişkileri seyrekdir. Kullandıkları iletişim yöntemleri sınırlıdır. Ancak, herşeye karşın veliler öğretmenlerle, okul ile iletişim kurmaya isteklidirler. Ne var ki, öğretmenler velilerin bu istekliliğini yeterince algılayamamaktadırlar.

"Öğretmenlerin sınıf içi davranışları" her iki tür lise velisinin en çok şikayetçi oldukları konudur. Devlet lisesi öğretmenleri, velilerin bu yöndeki şikayetlerinin bilincindedirler ve bunları kabullenmektedirler. Özel okul öğretmenleri velilerin bu yakınmalarını algılayamamış görünmekte, velinin en çok yakındığı konunun "çocuklarının başarısızlığı" olduğunu öne sürmektedirler.

Bir baskı grubu olarak, velilerin okul üzerindeki etki ve denetimi, devlet ve özel okullarda genelde zayıftır. Ancak, öğretmenlerin değerlendirmelerine göre, özel okul velileri, "öğrenci devamsızlığı" konusunda devlet lisesi velilerinden daha yoğun biçimde baskı kurmaktadır ($X^2 = 11.67$). Veliler, okul müdürü, üst makamlar yoluyla baskı kurmak yerine, gidip öğretmenlerle yüzyüze görüşmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak verilerin ayrıntılı yorumlanmasından özel lise velilerinin, okul müdürünü, okul-koruma, okul-aile birliği gibi örgütleri öğretmenlere baskı için daha etkili biçimde kullandıkları anlaşılmaktadır.

Öğretmen veli ilişkisine "baskı" kavramının dışında bir açıdan bakıldığında; veliler, bir ölçüde de olsa, öğretmenlik rollerinin biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Veliler, öğretmenlere yönelik bir kısım rol beklentilerini sergilemekte, daha sonra öğretmen davranışlarını bu beklentiler çerçevesinde izlemekte ve değerlendirmektedirler. Öğretmenler, mesleki davranışların biçimlenmesinde velilerin etkisini, sınırlı biçimde kabullenmektedirler. Bu kabul özel okul öğretmenlerinde daha yüksektir.

Veliler okulun yönetimine, eğitim öğretime ilişkin düşüncelerini açıklamada bir kısım engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu tür girişimlerin özellikle "çocuğun aleyhine" olacağı kaygısı yaygındır. Öğretmenlerin beyanlarına göre, bu kaygı devlet liselerinde, özel liselerden daha fazladır.

Para yardımı sağlama konusunda özel lise yöneticilerinin hemen hiçbir şansı yoktur. Devlet lisesi velileri ise bu tür bir ödemeyi adeta kabullenmiştir. Ancak parasal destek dışında, okul aile birliği ya da koruma derneği biçiminde örgütlenmelere katılma açısından her iki lise velisi de isteksiz bulunmuştur.

Çizelgelerin kanıtladığı ortak nokta, hem özel hem devlet liselerinin veli ve öğretmenlerine göre, okulun beklentilere cevap verme düzeyi "orta"dır.

Yargı

Araştırma bulgularına göre, özel lise velileri ile devlet lisesi velileri, okuldan beklentileri yönünden birbirinden farklı iki grup olarak görülmektedirler. Okul ya da öğretmenlerle olan iletişimleri yönünden bir kısım farklılıklarına rağmen, her iki grup, genel veli evreninden gelmiştir.

Özel ve devlet lisesi öğretmenleri arasındaki farklılaşmalar, bu okulların velilerinden daha fazladır. Özel lise öğretmenleri velilerini, onlarla olan ilişkilerini değerlendirirken, zaman zaman farklı bir grup özelliği göstermektedirler. Ancak genelde her iki lisenin öğretmenlerinin benzer yönleri ağırlıklıdır.

Türk eğitim sisteminde bir özel okul olgusunun varlığına karşın, bu kurumların veli, öğretmen ve yöneticilerinin farklı norm ve standartları oluşmuştur denemez. Ancak özel okul veli ve öğretmenlerinin, bazı değerlendirmeler yönünden devlet liselerinden farklılaşma eğilimlerinde oldukları sezilenmektedir. Ne var ki, bu farklılaşma veli ögesinden çok, öğretmen boyutunda daha ağırlıklıdır.

Öneriler

1. Okulların amaç, yapı ve işleyiş boyutlarında velilerin beklentileri yönünde düzenlemeler yapılmalıdır.
2. Okul yöneticileri velilerin okulla iletişim engellerini azaltıcı yeni düzenlemeler yapıp, uygun ortamlar hazırlamalıdır.
3. Okul ve ailenin, birbirlerinin beklentilerinin yön ve düzeyini tam ve doğru algılayabilmesi için daha sıkı bir işbirliği içinde olmalıdırlar.
4. Okul müdürleri velilerin yakınmalarını, memnuniyet derecelerini ve değerlendirmelerini performanslarının ölçütü olarak yorumlamalıdırlar.
5. Velilerin okula, eğitime, disipline ilişkin bilgileri, öğretmen ve yöneticilerinki ile birleştirilip farklılıklar giderilmelidir.
6. Veli örgütlenmesi teşvik edilmelidir.
7. Özel okullara ilişkin araştırmalar bir bütünlük içinde kapsamı genişletilerek sürdürülmelidir.